

MARK BOWDEN

**DE JACHT OP
PABLO ESCOBAR**

ISBN 978-90-225-7695-3

ISBN 978-94-023-0883-9 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Killing Pablo*

Oorspronkelijke uitgever: Grove Press, New York

Vertaling: Robert Vernoooy

Omslagontwerp: DPS Design & Prepress Studio, Amsterdam

Omslagbeeld: © Rex Features

Zetwerk: Text & Image, Westerbork

© 2001 Mark Bowden

All rights reserved. Published by arrangement with Sane Töregård Agency.

Nederlandstalige uitgave © 2017 Meulenhoff Boekery bv, Amsterdam

De uitgever heeft ernaar gestreefd de fotorechten te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen contact opnemen met Meulenhoff Boekery bv, Amsterdam.

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

1

Bogotá was in april 1948 de meest opwindende plaats van Zuid-Amerika. Er hing verandering in de lucht, opgehoopte energie die op ontlasting wachtte. Niemand wist precies wat er zou gebeuren, maar wel dat het bijna zover was. Het was een moment in het bestaan van een land, misschien zelfs van een continent, waarop de hele geschiedenis een voorspel leek te zijn geweest.

Bogotá telde toen meer dan een miljoen inwoners, en strekte zich vanaf de kant van de groene bergen uit in een weidse savanne. De stad werd in het noorden en het oosten begrensd door steile bergtoppen en lag vlak en open naar het zuiden en het westen. Wie per vliegtuig arriveerde, zag urenlang niets dan bergen onder zich, de ene rij groene toppen na de andere, waarvan de hoogste witte kappen hadden. Het licht viel onder verschillende hoeken op de flanken van de golvende bergketens en schiep allerlei schakeringen van groengeel, grijsgroen en donkergroen. Het gebied werd doorsneden door roodbruine riviertjes die geleidelijk bij elkaar kwamen en breder werden op hun weg naar de rivierdalen, die zo diep in de schaduw lagen dat ze bijna blauw waren. En dan rees er plotseling uit de maagdelijke bergketens een hypermoderne metropool op, een grote, afzichtelijke lap beton die het merendeel van een weidse vlakte bedekte.

De meeste huizen van Bogotá waren slechts twee of drie verdiepingen hoog, overwegend gebouwd van rode baksteen. Vanuit het centrum liepen brede, stijlvol aangelegde hoofdstraten naar het noorden, met musea, klassieke kathedralen en statige oude herenhuizen die konden

wedijveren met die in de meest elegante stadswijken ter wereld. Naar het zuiden en het westen echter begonnen sloppenwijken, waar mensen op de vlucht voor het voortdurende geweld in de jungles en de bergen een veilig heenkomen, werk en hoop zochten – en in plaats daarvan alleen maar doffe armoede vonden.

In het noordelijke deel van de stad, ver van deze misère, stond een belangrijke bijeenkomst op het punt van beginnen, de Negende Inter-Amerikaanse Conferentie. De ministers van Buitenlandse Zaken van alle landen van het Amerikaanse continent waren aanwezig om het verdrag voor de oprichting van de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS) te tekenen, een nieuwe, door de Verenigde Staten gesteunde organisatie die als doel had de Midden- en Zuid-Amerikaanse landen meer stem en gewicht te verlenen. De stad was speciaal voor deze gebeurtenis netjes opgeknapt. De straten waren schoongeveegd, het vuil was opgehaald, de openbare gebouwen waren fris in de verf gezet en de hoofdstraten waren voorzien van kleurrijke vlaggen en bonte aanplanting. Zelfs de schoenpoetsers op de straathoeken droegen nieuwe uniformen. De functionarissen die in deze verrassend mondaine hoofdstad besprekingen en feestjes bijwoonden, hoopten dat de nieuwe organisatie de zwoegende republieken in deze regio orde en aanzien zou bezorgen.

Maar de bijeenkomst had ook critici aangetrokken, linkse agitators, onder wie een jonge Cubaanse studentenleider die Fidel Castro heette. Voor hen was de prille OAS een soort uitverkoop, verraad, smeergeld ten behoeve van het verbond met de gringo-imperialisten uit het noorden. Voor deze idealisten, die uit de hele regio hiernaartoe waren gekomen, was de naoorlogse wereld nog te winnen in een krachtmeting tussen kapitalisme en communisme, of in elk geval socialisme, en jonge rebellen zoals de 21 jaar oude Castro liepen vooruit op een decennium van revolutie. Ze zouden de verstarde feodale aristocratieën omverwerpen en vrede, sociale rechtvaardigheid en een waarachtig pan-Amerikaans politiek blok instellen. Ze waren hip, kwaad en slim, en geloofden met hun jeugdige overtuiging dat zij de toekomst hadden. Ze kwamen naar Bogotá om de nieuwe organisatie aan te klagen en hadden hun eigen

conferentie gepland, van waaruit protestacties door de hele stad werden gecoördineerd. Met name van één man verwachtten ze dat hij hun leider zou zijn, een bijzonder populaire 49-jarige Colombiaanse politicus die Jorge Eliécer Gaitán heette.

‘Ik ben geen man, ik ben een volk!’ was de slogan waarmee Gaitán zijn toespraken op dramatische toon placht te beëindigen, waarna zijn bewonderaars in extase opstonden. Hij had gemengd bloed, een man met de opleiding en de manieren van de blanke elite, maar de gedrongen bouw, de donkere huid, het brede gezicht en het stugge zwarte haar van de lagere indianenklassen van Colombia. Gaitáns voorkomen maakte van hem een man van de massa, een buitenstaander, iemand die nooit helemaal deel uitmaakte van het selecte groepje blanke rijken dat het merendeel van het land en de natuurlijke hulpbronnen van de natie bezat en dat generaties lang de dienst had uitgemaakt in de regering. Die families exploiteerden de mijnen, bezaten de olie, teelden het fruit en verbouwden de koffie en de groenten, die de hoofdmoot van Colombia’s export vormden. Met behulp van technologie en kapitaal dat door machtige Amerikaanse investeerders ter beschikking werd gesteld, hadden ze zich verrijkt door de enorme natuurlijke weelde van hun land te verkopen aan Amerika en Europa. Ze hadden die rijkdom gebruikt om in Bogotá een mondaniteit in te voeren die kon wedijveren met die van de grote hoofdsteden van de wereld. Gaitáns huidskleur onderscheidde hem van hen en verbond hem met de paria’s, de anderen, de massa’s van het Colombiaanse volk die als minderwaardig werden beschouwd, die werden uitgesloten van de rijkdommen van deze exporteconomie en haar bevoorrechte eilandjes van stedelijke welvaart. Aan die band had Gaitán zijn macht te danken. Hoe ontwikkeld en machtig hij ook was, hij bleef onlosmakelijk verbonden met die anderen, die geen andere keus hadden dan voor een hongerloontje in de mijnen of op de velden te werken, en die geen kans hadden op onderwijs of een beter leven. Zij vormden echter wel een enorme electorale meerderheid.

Het waren slechte tijden. In de steden betekende dat inflatie en hoge werkloosheid, en in de berg- en jungledorpen waaruit Colombia gro-

tendeels bestond betekende het geen werk, honger en hongerdood. De protesten van boze *campesinos* (boeren), aangemoedigd en geleid door marxistische agitatoren, werden steeds gewelddadiger. De leiding van de conservatieve partij van het land en haar financiers, rijke land- en mijnneigenaren, reageerden daarop met draconische maatregelen. Er waren slachtingen en standrechtelijke executies. Velen voorspelden dat deze cyclus van protest en repressie weer tot een bloedige burgeroorlog zou leiden – de marxisten zagen het als de onvermijdelijke opstand. Maar de meeste Colombianen waren noch marxisten noch oligarchen; zij wilden alleen maar vrede. Ze wilden verandering, geen oorlog. Voor hen was dat de belofte van Gaitán. Het had hem waanzinnig populair gemaakt.

In een toespraak twee maanden eerder, voor een menigte van honderdduizend mensen op de Plaza de Bolívar in Bogotá, had Gaitán de overheid dringend verzocht de orde te herstellen en de menigte aangespoord uitdrukking te geven aan hun verontwaardiging en zelfbeheersing door niet met gejuich en applaus maar met stilte op zijn rede te reageren. Hij had zich direct tot president Mariano Ospina gericht.

‘Wij vragen dat de vervolging door de autoriteiten ophoudt,’ had hij gezegd. ‘Dat vraagt deze immense massa mensen. We vragen iets kleins dat tegelijk ook belangrijk is: dat onze politieke strijd door een grondwet wordt bepaald [...] *Señor presidente*, maak een eind aan het geweld. Wij willen dat het menselijk leven wordt verdedigd, dat is het minste wat een volk kan vragen [...] Onze vlag is in de rouw, deze zwijgende massa, deze stomme schreeuw uit onze harten, vraagt slechts dat u ons behandelt [...] zoals u door ons behandeld zou willen worden.’

Tegen de achtergrond van zulke explosieve krachten had het zwijgen van deze mensenmassa luider weerklonken dan gejuich. Velen in de menigte hadden slechts met witte zakdoeken gezwaaid. Op grote bijeenkomsten zoals deze leek Gaitán klaar om Colombia naar een legale, rechtvaardige, vreedzame toekomst te leiden. Hij appelleerde aan de diepste verlangens van zijn landgenoten.

Als bekwaam jurist en socialist was hij, in de woorden van een jaren

later opgesteld CIA-rapport, ‘een uitgesproken tegenstander van oligarchie en een charismatisch redenaar’. Hij was ook een sluw politicus, die zijn populariteit in daadwerkelijke politieke macht had omgezet. Toen de OAS-conferentie in 1948 in Bogotá werd gehouden, was Gaitán niet alleen de lieveling van het volk, maar ook de leider van de liberale partij, een van de twee belangrijkste politieke organisaties in het land. Men achtte het vrijwel zeker dat hij in 1950 tot president zou worden gekozen. Niettemin had de conservatieve regering van president Ospina besloten Gaitán buiten de delegatie van de twee partijen die Colombia op de conferentie vertegenwoordigden te houden.

In de stad was de sfeer zeer gespannen. De Colombiaanse historicus Germán Arciniegas zou later spreken van ‘een kille wind van terreur die vanuit de provincies de stad in woei’. De dag voordat de conferentie begon, viel een menigte een auto aan waarin de Ecuadoriaanse delegatie zat, en geruchten van terroristisch geweld leken diezelfde dag bevestigd te worden toen de politie een arbeider aanhield die in de hoofdstad een bom probeerde te leggen. Te midden van al dat tumult wijdde Gaitán zich stilletjes aan zijn advocatenpraktijk. Hij wist dat zijn tijd pas over een paar jaar zou komen en hij was bereid te wachten. De onheuse bejegening door de president had zijn status alleen maar verhoogd, zowel onder zijn aanhangers als onder de meer radicale jonge linkse politici die een protestdemonstratie hielden en die Gaitán anders zouden hebben afgedaan als een bourgeois liberaal met een visie die te soft was voor hun ambities.

Op 8 april, de dag dat de conferentie begon, was Gaitán bezig met de verdediging van een legerofficier die beschuldigd was van moord, en het lukte hem om vrijspraak te krijgen. Aan het eind van de volgende ochtend kwam een aantal journalisten en vrienden bij zijn kantoor langs om hem ermee te feliciteren. Ze praatten vrolijk en kibbelden over waar ze zouden gaan lunchen en wie er zou betalen. Daarna zou hij een ontmoeting hebben met Castro.

Kort voor één uur verlieten ze het pand. Terwijl Gaitán met het kleine gezelschap over straat liep, passeerden ze een dikke, vieze, ongeschoren

man. Die rende vervolgens achter hen aan en haalde hen in. De man, Juan Roa, bleef staan en richtte zonder iets te zeggen een pistool. Gaitán draaide zich snel om en wilde zich terugtrekken in de veiligheid van zijn kantoor. Roa begon te schieten. Gaitán viel. En terwijl de doktoren wanhopig probeerden om hem te redden, stierf hij binnen een uur, gewond aan zijn hoofd, longen en lever.

Met de moord op Gaitán begint de moderne geschiedenis van Colombia. Er zouden vele theorieën zijn omtrent Roa – dat hij gerekruiteerd was door de CIA of door de conservatieve vijanden van Gaitán, of zelfs door communistische extremisten die bang waren dat hun revolutie door zijn opkomst opgeschort zou worden. In Colombia is er zelden een gebrek aan aannemelijke motieven voor moord. Een onafhankelijk onderzoek door agenten van Scotland Yard stelde vast dat Roa, een gefrustreerde mysticus met grootheidswaan, wrok had gekoesterd tegen Gaitán en op eigen houtje had gehandeld, maar aangezien hij ter plekke was doodgeslagen, waren zijn motieven met hem gestorven. Wat Roa's motief ook geweest mag zijn, de kogels die hij had afgevuurd veroorzaakten een chaos in Colombia. Aan alle hoop op een vreedzame toekomst was een eind gekomen. Alle onderhuids broeiende krachten van verandering kwamen tot uitbarsting in een volksopstand, *El Bogotazo*. De rellen waren zo hevig dat grote delen van de stad in brand stonden, waarna die overwaaiden naar andere steden. Veel politieagenten – aanhangers van de vermoorde leider – voegden zich net als revolutionaire studenten zoals Castro bij de woedende menigtes op straat. De linkse politici deden rode armbanden om en probeerden de menigtes te leiden. Ze voelden dat hun tijd was gekomen, maar beseften al snel dat de situatie onbeheersbaar was. De menigtes werden steeds groter en het protest ontaardde in blinde vernieling, dronkenschap en plundering. Ospina riep de hulp in van het leger, dat op sommige plaatsen op de menigtes schoot.

Ieders visioen van de toekomst ging met Gaitán verloren. De officiële poging om te pronken met een nieuwe periode van stabiliteit en samenwerking was zwaar gecompromitteerd. De bezoekende buitenland-

se delegaties ondertekenden het verdrag en verlieten het land daarna zo snel mogelijk. De linkse hoop om het startsein te geven voor een nieuwe, communistische fase in Zuid-Amerika ging in rook op. Castro zocht zijn toevlucht in de Cubaanse ambassade toen het leger de linkse demonstranten, die de schuld kregen van de opstand, begon op te jagen en te arresteren. Maar in een CIA-verslag van de gebeurtenissen kwam men tot de conclusie dat de linkse politici evenzeer slachtoffers waren als alle anderen. Voor Castro, schreef een historicus van de CIA, was de episode een enorme desillusie: 'Het zou kunnen dat [dit] hem heeft beïnvloed toen hij in de jaren vijftig op Cuba koos voor een guerrillastrategie en niet voor een revolutie door middel van stedelijke onlusten.'

In Bogotá en andere grote steden kwam El Bogotazo uiteindelijk tot bedaren, maar overal in de minder geciviliseerde delen van Colombia ging het nog jarenlang door, om daar te ontaarden in een nachtmerrieachtige periode van bloedvergieten, die zo zinloos was dat men haar domweg *La Violencia* noemde. Naar schatting werden er tweehonderd-duizend mensen vermoord. De meeste doden waren campesinos die tot geweld waren aangezet door te appelleren aan hun geloofsijver, landrechten en een verwarrend allegaartje van plaatselijke problemen. Terwijl Castro op Cuba zijn revolutie won en de rest van de wereld de vuisten balde voor de Koude Oorlog, bleef Colombia steken in deze duistere dodendans. Het platteland werd geterroriseerd door privé- en staatslegers. De overheid vocht tegen paramilitaire organisaties en guerrilla's, industriëlen vochten tegen vakbonden, conservatieve katholieken tegen liberale ketters, en *bandidos* profiteerden van de wanorde door ongeremd te plunderen. De dood van Gaitán had demonen ontketend die niet zozeer te maken hadden met de opkomst van de moderne wereld als wel met Colombia's zeer problematische verleden.

Colombia is een broedplaats van misdaad. Het is altijd een onregeerbaar land geweest. Een land van een wilde, ongerepte schoonheid, gedompeld in mysterie. Van de witte toppen van de drie bergketens die zijn westelijke ruggengraat vormen tot de drievoudig gelaagde jungle

rond de evenaar op zeeniveau heeft het veel goede mogelijkheden om je te verbergen. Er zijn uithoeken in Colombia waar vrijwel nooit iemand is geweest. Sommige gebieden behoren tot de enige plaatsen op deze volledig platgetreden planeet waar botanici en biologen nog nieuwe soorten planten, insecten, vogels, reptielen en zelfs kleine zoogdieren kunnen ontdekken en een naam geven.

De oude culturen die hier bloeiden waren geïsoleerd en koppig. Met een zo rijke bodem en een zo gevarieerd en mild klimaat groeide er alles, dus was het nauwelijks nodig om goederen te ruilen of te verhandelen. Het land kreeg je in zijn greep als een zoete, kleverige wijnrank. Degenen die erheen gingen bleven. Het kostte de Spanjaarden bijna tweehonderd jaar om slechts één volk te onderwerpen, de Tairona, die in een welige uithoek van de uitlopers van de Sierra Nevada de Santa Marta leefden. De Europese indringers versloegen hen uiteindelijk op de enige manier waarop ze dat konden: door ze allemaal uit te moorden. In de zestiende en zeventiende eeuw probeerden de Spanjaarden zonder succes het land te regeren vanuit het buurland Peru, en in de negentiende eeuw probeerde Simón Bolívar Colombia met Peru en Venezuela te verenigen in één grote Zuid-Amerikaanse staat, Gran Colombia. Maar zelfs de grote bevrijder kon de onderdelen niet bijeenhouden.

Sinds de dood van Bolívar in 1830 is Colombia altijd een trotse democratie geweest, maar heeft het nooit een vreedzame politieke evolutie beleefd. De regering is zwak, door haar structuur en traditie. In enorme gebieden in het zuiden en westen, en zelfs in de bergdorpen buiten de grote steden, leven hele gemeenschappen die de begrippen natie, regering of wet nauwelijks kennen. De enige beschavende invloed die ooit het hele land heeft bereikt was die van de katholieke kerk, en dat kwam alleen doordat slimme jezuïeten hun roomse mysteriën entten op oeroude rituelen en geloven. Ze hoopten een hybride geloof te ontwikkelen door het christendom vanuit heidense wortels op te laten bloeien tot een lokaal gekleurde versie van het Enige Ware Geloof, maar in het koppige Colombia was het het katholicisme dat een kronkel maakte.

Het veranderde in iets anders, in een geloof dat rijk was aan voorouderverering, fatalisme, bijgeloof, magie, mysterie... en geweld.

Het geweld in Colombia is als een Bijbelse plaag. De twee belangrijkste politieke facties, de liberalen en de conservatieven, vochten alleen al in de negentiende eeuw acht burgeroorlogen uit over de rol van kerk en staat. Beide groepen waren streng katholiek, maar de liberalen wilden de priesters weren uit het openbaar bestuur. Het ergste van deze conflicten, dat begon in 1899 en de Duizenddaagse Oorlog heette, leidde tot meer dan honderdduizend doden en de totale ondergang van wat er nog bestond aan nationale regering en economie.

Ingeklemd tussen deze twee gewelddadige krachten leerden de Colombiaanse boeren beide te vrezen en te wantrouwen. Hun helden waren de bandieten die als gewelddadige vrije vogels door de Colombiaanse wildernis zwierven en voor iedereen een kwelling waren. Tijdens de Duizenddaagse Oorlog was de beroemdste onder hen José del Carmen Tejeiro, die handig inspeelde op de haat van het volk tegen de oorlogvoerende machten. Tejeiro stal niet alleen van de rijke grootgrondbezitters, hij strafte en vernederde hen ook, en dwong hen verklaringen te ondertekenen zoals: 'Ik ben vijftig keer gegeseld door José del Carmen Tejeiro als vergelding voor dat ik hem vervolgd heb.' Zijn roem bezorgde hem ook buiten de grenzen van Colombia aanhangers. De Venezolaanse dictator Juan Vicente Gómez gaf Tejeiro een met gouden sierknoppen beslagen karabijn cadeau, waarmee hij de instabiliteit in de regio voedde.

Een halve eeuw later werd de burgeroorlog die La Violencia werd genoemd de voedingsbodem voor een bonte menagerie van nieuwe bandieten, mannen die namen hadden als Tarzan, Desquite (Wraak), Tirofijo (Zuiverschot), Sangrenegra (Zwartbloed) en Chispas (Vonken). Ze zwierven over het platteland en roofden, plunderden, verkrachtten en moordden, maar omdat ze geen banden hadden met een van de belangrijke facties werden hun wandaden door veel gewone mensen gezien als daden van verzet tegen de machthebbers.

La Violencia bedaarde pas toen generaal Gustavo Rojas Pinilla in